ԻԲՆ ԱԼ-ՖԱԿԻՀ
ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

(ՔԻՏԱԲ ԱԼ-ԲՈՒԼԴԱՆ)

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

[1] *Լիբիա (Լուբիա) – Արաբ հեղինակները փոխառնելով անտիկ աշխարհի տեղանունները Լիբիա կամ Լուբիա ասելով նկատի ունեն Աֆրիկա մայրցամաքը: Սակայն դուդուհեռաբար մատենագիրները հիշատակում են Լիբիա անվանումը որպես մի նահանգ, կամ վայր արևմտյան Եգիպտոսում: Ուշ միջնադարում Լիբիա անվանումը գործածությունից դուրս է գալիս: 19-րդ դարի վերջից սկսած, այն կրկին սկսում է օգտագործվել, բայց եվրոպական ազդեցությամբ և արդեն միայն «երկրամաս» իմաստով: Միայն 1934 թ. էր, որ Իտալիայի կողմից նվաճված ու դադութացված նախկին օսմանյան երկու երկրամասերին (Կիրենաիկա և Տրիպոլիտանիա) միասնաբար տրվեց Լիբիա (արաբ. Լիբիյա) անվանումը, որը չարունակեց կրել նաև հետագայում անկախություն ձեռք բերած պետությունը: (Libiya, (Ed.), EOI, CD-ROM, (V: 753b)):*

[2] *Կուլզում – Տե՛ս Իբն Խորդադբեհ, ծնթգր. 22:*

[3] *Հարավային ծովը – Թերևս Կարմիր ծովի մասին է խոսքը:*

[4] *Տիհամա – Արաբական թերակղզու այն նեղ շերտը, որը ձգվում է Կարմիր ծովի ափի ողջ երկայնքով՝ Աքաբայից մինչև Բաբ ալ-Մանդաբ: (Tihama, G. R. Smith, EOI, CD-ROM, (X: 481a)).*

[5] *Սինդ – Այս անվանումը ծագում է հին հնդկական Սինդհու անունից: Այն վերաբերում է Ինդոս գետի ստորին հոսանքի շրջանին: Ներկայումս ընդգրկված է Պակիստանի տարածքում: Սինդը նվաճվեց արաբների կողմից 8-րդ դարի սկզբին, հիմնականում Վալիդ խալիֆայի օրոք և մաս կազմեց Խալիֆայության: (Sind, Yolande Crowe, EOI, CD-ROM, (IX: 632a)):*

[6] *Հերմես (Հիրմիս) – Հնրմեսը, կամ Հիրմիսը, հին եգիպտական Թոթ աստծու հունական անվանումից է ծագում, սակայն արաբական ավանդության մեջ այս տարօրինակ աստվածը մարդացած ձևով է հանդես գալիս, որպես հին ժամանակների հերոսներից մեկը: Ընդ որում, նա մարմնավորվում է երեք տարբեր անձերի մեջ. «առաջին Հնրմեսը» նույնացվում է Ենովքի և Իդրիսի հետ: Նա, ըստ ավանդության, ապրել է Եգիպտոսում՝ նախքան ջրհեղեղը: Նա կառուցել է բուրգերը և այլ սրբատեղիներ, որոնց պատերի վրա արձանագրել է հին մարդկանց գիտական նվաճումները, որպեսզի դրանք պահպանվեն ջրհեղեղից հետո: «Երկրորդ Հերմեսը» ապրել է ջրհեղեղից հետո՝ Բաբելոնում, վերածնելով գիտությունները, վերջապես՝ երրորդը ապրել է Եգիպտոսում, նույնպես ջրհեղեղից հետո և գրել է տարբեր գիտությունների ու արհեստների մասին: (Hirmis, M. Plessner, EOI, CD-ROM, (III: 463b)).*

[7] *Արջ լեռը – Իբն ալ-Ֆակիհի այս միտքը, որ Կովկասյան լեռները շարունակությունն են կազմում Ջաբալ (լեռ) ալ-Արջի, որը Հիջազից երկարում է մինչև Սիրիա, մինչև Ամանոսյան լեռներ, ապա միանում Հայկական լեռնաշխարհի լեռներին, կրկնում է նաև 13-րդ դարի աշխարհագրագետ Յակուտը իր «Բառգրքի» «Կարկ» (Կովկաս) հոդվածում: (Հակոբ Նալբանդյան, Արաբական աղբյուրները, էջ 98-99):*

[8] *Ալեքսանդրը – Տե՛ս Վահբ, ծնթգր. 2:*

[9] *Կկառուցեր պարիսպը – Նկատի ունի Ալեքսանդր Մակեդոնացու կառուցած պարիսպը առասպելական Գոգ ու Մագոգից պաշտպանվելու նպատակով:*

[10] *Դարեհի որդի Դարեհը – Նկատի ունի Պարսկաստանի Դարեհ Գ Կոդոման ար-*

քային, որը իշխել է Ք. ա. 336-330 թվականներին: 335 թվականին նա վերանվաճեց Եգիպտոսը, իսկ 333 թվականին Իսոսի մոտ պարտություն կրեց Ալեքսանդր Մակեդոնացուց: 331 թվականին Գավգամելայի ճակատամարտում, նրա բանակը վերջնականապես ջախջախվեց և Դարեհ Գ-ը փախավ Արևելյան Իրան, որտեղ նրան սպանեց իր սատրապներից մեկը: (Сов. Ист. Энц., т. 4, стр. 1011):

11 Սաիդ - Բնակավայր Հարավային Եգիպտոսում:

12 Աստար – Կամ իստար: Ծագում է Հունական statera-ից, կշռի միավոր որ Հավասար է 20 դրամի: (Хинц, Меры и веса, стр. 21).

13 Ջաղիրա - Տե՛ս Վակիդի, ծնթոր. 4:

14 Մարջ - Տե՛ս Դինավարի, ծնթոր. 12:

15 Բաջարմակ դավառ - կամ Բաջարմա: Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 243:

16 Սինջար – Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 45:

17 Սլավոնները (Սակալիբա) - Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթոր. 42:

18 Մկլքիտ – Տվյալ դեպքում նկատի ունի ոչ թե ասորի մելքիտ եկեղեցին, այլ այն, որ Հույները ինչպես և մելքիտները երկարնակներ են:

19 Կավատ արքա - Տե՛ս ՎաՀր, ծնթոր. 7:

20 Բուրջան - Գանուրյան բուլղարների երկիր: Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթոր. 43:

21 Ֆարմա - Իբն Խորդադբեհ, ծնթոր. 21:

22 Կուլզում – Տե՛ս Իբն Խորդադբեհ, ծնթոր. 22:

23 Ուբուլլա - Միջնադարյան քաղաք Իրաքում Եփրատ-Տիգրիսի դելտայում, Պարսից ծոցի մոտ, որը նշանավոր էր որպես վերջնակայան, որտեղից ապրանքները տարվում էին դեպի Հնդկաստան և ավելի Հեռու՝ դեպի արևելք: (al-Ubulla, J. H. Kramers, EOI, CD-ROM, (X: 765b)):

24 Վարդանակերտր (Վարսան) – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթոր. 52:

25 Բարդանդ - Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 230:

26 Մարաղա - Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 231:

27 Բարեկ – Տե՛ս Դինավարի, ծնթոր. 20:

28 Նարիզ - Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 237:

29 Գանձակ- Միջին դարերում Ատրպատականի մայրաքաղաքն էր: Գտնվում է Ուրմիա լճից Հարավ-արևելք: Չշփոթել Ուտիքի Գանձակ քաղաքի Հետ:

30 Շիզ - Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 223:

31 Ավազ Կավատր – Տե՛ս ՎաՀր, ծնթոր. 7:

32 Քիլար բերդը - Գտնվել է Սիսականում, այսինքն Սյունիքում: Հայկական անվանումը ՇնՀեր:

33 ...... երեք Հարյուր կանդուն (դիրա)- Կանդունը տարբեր է եղել: Օրինակ պարսկական կանդունը Հավասար էր 49, 875 սմ-ի, իսկ արաբական «արքայական» կանդունը Հավասար էր 54, 04 սմ-ի: Հետևաբար, Հիշատակվող պարսպի Հաստությունը, ըստ մատենագրի, Հասնում էր դրեթե 150 մետրի: Տե՛ս նաև Իբն Խորդադբեհ, ծնթոր. 4:

34 Շիրվան քաղաքը - Տե՛ս նաև Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթոր. 36:

35 Քարզարիկ ծով – Կասպից ծով:

36 Բայլա - Քաղաք Խազարների երկրում: Բացառված չէ որ սա նաև Սամանդար քաղաքի այլ անվանումն է:

37 Տառեխի լիճ - Կամ Թիռիխի լիճ (Վանա լիճ), տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 121:

38 Քուստի Փառնես – Տե՛ս Բալադուրի, ծնթոր. 126:

39 Քասալ – (ըստ Ս. Տ-Ղ-ի Ղազախ) Ղազախ – քաղաք ներկայիս Ադրբեջանի Ղազախի շրջանում: Կուրի աջակողմյան վտակ Աղստև գետի ստորին Հոսանքի աջ կողմում, Հարթավայրում: (ՀՀՇՏԲ. Հ. 3, էջ 494):

[40] Հունարակերա (Խունան) – Տե՛ս Խունան, Բալաձուրի, ծնթգր. 128:
[41] Քուստի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 131:
[42] Ծանարներ (սաննարիյա) – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 137:
[43] Կղարջք – Կամ Կալարջիտ: Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 133:
[44] Սևորդիք – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 148:
[45] Շակաշեն (Սիսար) – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 140:
[46] Մեծ Կուենք (ալ-Միսկուան) – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 141:
[47] Մեծ Առանք (Միսրիան) – Տե՛ս նաև Մեծ Իրանք, Բալաձուրի, ծնթգր. 143:
[48] Հարճյանք (Մահրաջյաիան) – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 144:
[49] Բարդիջ – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 150:
[50] Հուզայֆա իբն ալ-Յաման ալ-Աբսի – Տե՛ս Յակուբի (աշխ.), ծնթգր. 8:
[51] Ալ-Մուղիրա իբն Շուբա, ալ-Կասիմ իբն Ռաբիա ալ-Սակաֆի, ալ-Աշաաս իբն Կայս – Բոլոր այս երեք անձանց նշանակումը իբրև Արմինիայի կառավարիչներ կրել է ձևական բնույթ, քանի որ մինչև 701 թվականը Հայաստանը վերջնականապես նվաճված չէր: (Վ. Տ.-Ղ.):
[52] Եզիդ (Յազիդ) իբն Ուսայդ ալ-Սուլամի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 168:
[53] Հասան իբն Կահթաբա ալ-Թաի – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթգր. 72:
[54] Օսման իբն Ումարա – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 170:
[55] Ռաուհ իբն Հաթիմ ալ-Մուհալլաբի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 171:
[56] Խուզայմա իբն Խազիմ – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 172:
[57] Եզիդ (Յազիդ) իբն Մազիադ ալ-Շայբանի – Տե՛ս Դինավարի, ծնթգր. 18:
[58] Ուբայդալլահ իբն ալ-Մահդի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 174:
[59] Ֆազլ իբն Յահիա – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 175:
[60] Սաիդ իբն Սալմ – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 176:
[61] Մուհամմադ իբն Եզիդ իբն Մազիադ – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 177:
[62] Հասան իբն Ալի ալ-Բազղիսի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 178:
[63] Յուսուֆ ալ-Մարուազի – Տե՛ս Բալաձուրի, ծնթգր. 181:
[64] Դանդ – Կամ դանիկ օգտագործվում է թե՛ որպես կշռի և թե՛ որպես դրամական միավոր: Հավասար է դիրհեմի 1/6-րդին, կամ դինար-մսխալի 1/6-րդին: (Хинц, Меры и веса, стр. 20).
[65] Խլաթի (Վանա) լիճը – Տե՛ս Թիրիխի լիճ, Բալաձուրի, ծնթգր. 121:
[66] ... երկու ամսով հայտնվում է ձուկը – Նկատի ունի տառեխ ձուկը:
[67] Երկկոտոշավորը – Երկկոտոշավոր էր կոչվում Ալեքսանդր Մակեդոնացին: (Իբն ալ-Ասիր, էջ 373): Տե՛ս նաև Վահր, ծնթգր. 2:
[68] Առան գետը – կամ Ազուան (ալ-Ռան):
[69] Վրկանա ծովը – Կասպից ծովը:
[70] Շումահի – Զկան տեսակ Հայաստանի գետերում:
[71] Զինջիների ծովը – Հավանաբար նկատի ունի Հնդկական օվկիանոսը:
[72] Խազարները բոլորը հրեա են – Նկատի ունի որ ընդունել են մովսիսականությունը (հրեական կրոնը): Թեև այն ընդունել էր նրանց վերնախավը, բայց ոչ ժողովուրդը: